

CHAPTER «LAW SCIENCES»

PECULIARITIES OF THE LEGAL SYSTEM DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Tatiana Hrekul-Kovalyk¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-531-0-36>

Abstract. The article explores the legal system of the state and the evolution of the information society in the context of digitalization across all spheres of life. The article identifies changes and distinctive features in the legal system resulting from globalization and digitalization. The role of legal information in the systematization and institutionalization of current legislation is analyzed. The study demonstrates that digitalization significantly influences the dynamics of social relations, thereby shaping the nature and mechanisms of constructing social reality. In the context of digitalization processes, the legal system of the State inevitably changes many of its formal and substantive characteristics.

The study primarily employs the dialectical method, enabling the author to analyze digital transformation as a broad social phenomenon. This process plays a crucial role in the evolution of the legal framework, underscoring its growing significance in contemporary society. Using a general scientific method of analysis, the article examines the issues of digital transformation from the general to the specific and identifies trends, current issues and prospects for the development of law under the influence of technology. The work also uses a sociological approach, thanks to which the legal field has acquired a private-public coloration aimed at meeting the needs of society and realizing national interests. The author uses dialectical and

¹ Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor of the Department of Law and Human Rights Theory,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

hermeneutical methods to study the dynamics of regulation of technologies, including in their digital form, as well as the right to information as a fundamental human right underlying information activities. Formal legal, logical, systemic and structural methods helped to reveal the legal nature and essence of technologies in the context of digitalization of social relations.

The goal is to find the best ways to increase the efficiency of using information technology in law enforcement, to properly regulate relations arising in the field of information technology, and to develop practical recommendations that will facilitate the introduction of information technology into the country's legal system.

The article explores trends in information and legal regulation across various stages of the national legal system's development. First, information and legal relations are interconnected, as they are governed by multiple branches of law. Secondly, in the context of technological development, legal concepts and legal instruments are used more intensively in the field of law. Thirdly, the regulation of digital public administration is acquiring a new direction of legal development, and, accordingly, new institutional formations appear in law. The author identifies the vectors of development of modern fundamental scientific research in the information and legal sphere aimed at innovative development under the influence of digital technologies.

The article proposes viewing legal technologies as a multifaceted process and an integral component in shaping national legal regulatory systems in the digital era. The study expands the legal understanding of information in digital form, as well as the relationship between information, information technology and digital communication channels. The proposals for improving the current legislation may be timely and relevant in connection with the transformation of public administration and the construction of the digital economy as a component of the development of the information society.

1. Вступ

Сучасний етап розвитку інформаційного суспільства характеризується стрімкою цифровою трансформацією правових відносин та процесів. Науково-технічний прогрес, заснований на впровадженні раніше невідомих методів обробки інформації, роботи з нею та вико-

ристанні нових інформаційних технологій, спричинив кардинальні зміни у розвитку суспільства і, як наслідок, у правовій сфері. Широке та активне проникнення цифрових каналів зв'язку також призвело до цих змін, водночас, інтенсивний розвиток інформаційних інфраструктур характерний як для розвинених країн, так і для тих, що розвиваються. Мережа цифрових каналів зв'язку продовжує стрімко розширюватися, охоплюючи нові географічні території та забезпечуючи вільний пошук, прийом, передачу, виробництво і розповсюдження цифрової інформації.

Цифровізація досить активно заповнює різні сфери людської діяльності, створюючи нові можливості й умови для правових, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших аспектів людського розвитку. Однак нові сфери діяльності, що переважно пов'язані з інформацією, створюють ризики та загрози для існуючої системи суспільного устрою та правового регулювання у тому числі.

Загалом, інформація та інформаційні технології стимулюють позитивні та корисні зміни у суспільстві, у той же час доводять необхідність розробки нових перспектив і ґрунтовної наукової переоцінки можливостей використання віртуальних середовищ. У сучасному суспільстві в останні роки особлива увага приділяється цифровій трансформації держави, державного управління, цифровій економіці та вдосконаленню правового регулювання у сфері інформаційної безпеки. Іншим фактором, який має значний вплив на модернізацію систем публічно-правового регулювання, в тому числі у сфері управління, є сама цифрова економіка.

Цифровізація та технологізація – не системні, послідовні чи структурно однорідні явища, але вони мають важливе галузеве й територіальне охоплення. Ці процеси несуть за собою нові виклики перед юридичною практикою, оскільки вони, розмиваючи уявлення про межі та сфери впливу різних галузей права, проявляються на практиці у вигляді конкуруючих законодавчих і регуляторних норм, створюють суміжні інституції для взаємодоповнюючого й ефективного державного регулювання.

Можна виокремити декілька ключових факторів, що ще більше підсилюють важливість та актуальність даного дослідження. Зокрема, це: правова система країни повинна вчасно та коректно реагувати на дина-

мічний розвиток сучасних суспільних відносин; цифрова економіка виявила сфери, які все ще потребують повної адаптації до мінливого порядку; «затримки» пов'язані з відсутністю адекватних правових механізмів державного управління, інформаційної безпеки, захисту інтелектуальної власності у віртуальному середовищі та застосування спеціальних правових режимів.

Більшість науковців, які працюють у межах теми дослідження, одностайні в тому, що формування інформаційного суспільства – одне із головних завдань сучасного світу [4; 5; 21; 24]. У такому суспільстві збір, обробка, аналіз та передача інформації (інформаційні технології) мають першочергове значення в різних сферах людського співжиття, у тому числі й особливо, в правовій системі країни. Стрімкий розвиток та використання сучасних інформаційних технологій у соціальній, правовій, політичній та культурній сферах суспільства також актуалізує питання охорони здоров'я, освіти й підготовки фахівців, які здатні вирішувати професійні завдання в існуючій інформаційній сфері [6; 7, с. 14; 20; 22].

Аналіз публікацій цілої когорти вітчизняних науковців, які взяли участь у науково-практичному семінарі «Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів», що проходив у Харкові 18 грудня 2019 р. доводить, що використання інформаційних технологій суттєво поширене в правоохоронних органах і при здійсненні правосуддя, адже розкриття будь-якого правопорушення та виявлення його особливостей немислиме без інформаційних технологій [10]. Тому можна виділити такі напрямки у даній сфері: а) використання правоохоронними органами інформаційних технологій для боротьби зі злочинністю; б) безпосереднє застосування інформаційних технологій злочинцями, злочинними групами та їхніми спільнотами; в) здійснення юридичного нагляду за процесами, пов'язаними з незаконним використанням інформаційних технологій.

Як правило, під «технологією» розуміють, сукупність методів виробництва, обробки, зміни стану, властивостей і форм об'єктів під час виробництва або виготовлення, а також науку про вплив на матеріали й інформаційні продукти за допомогою відповідних засобів виробництва [13, с. 30–31]. Водночас, інформація є стратегічним продуктом людської діяльності для правової системи, а з поя-

вою сучасних технологічних засобів вона стала основною рушійною силою для науково-технічного прогресу та розвитку правової держави [1, с. 37–38; 10, с. 49–50].

У своєму дослідженні К. Шустер вказує, що мета правового регулювання відносин, що використовують інформаційні технології для вирішення завдань правового та соціального розвитку, підвищення ефективності державного управління та забезпечення інформаційної безпеки правоохоронних органів та судових установ полягає у створенні належної правової бази для ефективної реалізації прав громадян, захисту суспільних і державних інтересів у цій сфері [25, р. 573].

Для досягнення синергії у координації та узгодженості правотворчої діяльності органів влади у відповідності до державної політики у сфері розвитку використання інформаційних технологій має бути спрямоване за такими напрямками як: а) прийняття нового законодавства для усунення прогалин у правовому регулюванні; б) внесення змін до чинного законодавства з урахуванням сучасного стану та розвитку інформаційних технологій; в) участь у розробці міжнародно-правових актів у сфері інформаційних технологій [2, р. 147].

Дослідження О. С. Бакумова та Г. Ю. Зубка доводять те, що використання інформаційних технологій у правовій системі тієї чи іншої країни в основному спрямоване на оптимізацію робочих процесів, підвищення оперативності роботи, ефективної боротьби зі злочинною діяльністю тощо [3, с. 20; 12, с. 226]. Саме від рівня організації правоохоронними органами проведення оперативно-розшукової, слідчої та профілактичної роботи залежить ефективність боротьби зі злочинністю. Звичайно, результати такої роботи залежать від рівня інформаційного забезпечення, розвитку інформаційних технологій та їх повної інтеграції у діяльність правоохоронних органів, забезпечення доступу та використання інформаційних технологій у будь-яких необхідних випадках, пов'язаних з професійною діяльністю.

Важливим підґрунтям нашого дослідження стала робота дослідниці з Бразилії А. Віани. У її наукових розвідках основна увага зосереджена на інформаційному суспільстві, законодавчій базі, цифровізації, інформації та інформаційним технологіям [27].

Мета дослідження – знаходження оптимальних шляхів підвищення ефективності використання інформаційних технологій у правозасто-

совній діяльності, належного врегулювання відносин, що виникають у сфері інформаційних технологій та розробка практичних рекомендацій, які сприятимуть впровадженню інформаційних технологій у правову систему країни. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити низку завдань, серед яких:

1) комплексно проаналізувати чинне законодавство у сфері інформаційних технологій у правовій сфері;

2) з'ясувати сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій у правовій сфері;

3) визначити рівень доступу громадськості до інформації про діяльність правоохоронних органів та судів;

4) дослідити вплив інформаційних технологій на правову свідомість та культуру широких верств населення;

5) підготувати пропозиції щодо вдосконалення та розвитку інформаційних технологій у правовій сфері.

У сучасних умовах діджиталізація є одним з найважливіших факторів, що суттєво впливає на право як регулятор суспільних відносин. Впровадження нових цифрових технологій спричиняє зміни в усіх сферах життя людини, які за своїми масштабами подібні до чергової технологічної революції. Використання діалектичного підходу до поняття «цифровізація» підкреслює комплексний та масштабний характер змін, що відбуваються в суспільстві під впливом цифрових технологій. Нові технології не лише змінюють основу суспільства, але й створюють нові, раніше невідомі суспільні відносини та формують цілі сфери цих відносин, наприклад, правову систему країни.

Поява нових наукових парадигм уможливила впровадження постнекласичного методу наукової раціональності в сучасні дослідження. Ця раціональність значно збагачує будь-яке наукове дослідження та дозволяє застосовувати поряд з класичними способами розуміння навколишньої дійсності й нові методи. Вона передбачає міждисциплінарний характер досліджень, а також застосування системного підходу.

У даному дослідженні, присвяченому особливостям розвитку права в умовах цифровізації, перспективним є використання конструктивізму як методологічної основи. Конструктивізм розглядає всі явища соціальної реальності як своєрідний конструкт, що є результа-

том первинного самоствердження та подальшої соціальної амнезії. Конструктивізм є логічним доповненням антропоцентризму, який ставить суб'єкта права в центр правової системи. Через війну процес конструювання реальності права (кінцевий результат правозастосування як критерій його ефективності) спирається на поведінку суб'єктів права, визначену їхньою правосвідомістю.

Дослідження впливу цифровізації на чинне законодавство проводиться і в контексті соціологічного підходу до розуміння права, згідно якого право – це реальні правовідносини та дія норм. Цей підхід зосереджується на питаннях правозастосування, зокрема на суб'єктах правозастосування.

За допомогою діалектичного та герменевтичного методів досліджено динаміку регулювання технологій, у тому числі в їх цифровій формі, а також право на інформацію як фундаментальне право людини, що лежить в основі інформаційної діяльності. Формально-юридичний, логічний, системно-структурний методи допомогли розкрити правову природу та сутність технологій в умовах цифровізації суспільних відносин.

2. Історичні й емпіричні витоки технізації права

Вплив цифровізації на суспільні відносини залежить від характеру правозастосування та правової природи цифровізації, яка проявляється у специфіці впливу цифрових технологій на правову сферу суспільства. Важливість правозастосування визначається тим, що правові норми, які застосовуються в житті та регулюють реальні суспільні відносини, не є справжнім правом з точки зору сучасного соціологічного та юридичного розуміння. Прийняття будь-якої правової норми відбувається саме для практичного її застосування, а тому правозастосування є невід'ємною частиною юридичної діяльності, яка логічно доповнює правотворчість.

У вітчизняній юриспруденції питанню правозастосування приділяється значна увага. Так, Г. Миронова досліджує проблеми та прогалини у застосуванні цифрових технологій у сфері охорони здоров'я, забезпечення інтеграції та цифрової взаємодії електронної системи охорони здоров'я з іншими інформаційно-комунікативними системами тощо [22, с. 47].

Е. Наджафлі роз'яснював важливі аспекти правозастосування, виходячи з кількох фундаментальних принципів. По-перше, оцінка юристом обставин справи не повинна відрізнятися від оцінки законодавця, який прийняв відповідні норми. По-друге, виховне значення правозастосовних актів. По-третє, правозастосування має комплексний характер і, по-четверте, існує взаємозв'язок між правозастосуванням і правосприйняттям (правосвідомістю), що вкрай актуально для сучасної юриспруденції [23, с. 209]. Таким чином, юридична наука прийшла до визнання вирішальної ролі суб'єктів правозастосування. Їх діяльність визначається правосвідомістю та сукупністю правових і неправових чинників. Цей аспект є особливо важливим у контексті людиноцентризму, що стало однією із методологічних засад нашого дослідження. З точки зору соціологічної юриспруденції, суб'єкти правозастосування, перебуваючи під впливом низки чинників при вирішенні конкретної справи, застосовують ту чи іншу правову норму. Ці фактори, відображаючись у свідомості суб'єкта, зрештою формують конкретне правове рішення. У праці А. О. Холоденка зауважується, що застосування закону суддями не потребувало б особливих пояснень, якщо припустити, що судді роблять лише те, що їм наказує законодавець; це вважалося б простим завданням. Водночас, з позицій соціологічної юриспруденції випливає, що наслідки впливу життєвих факторів та обставин на правові рішення конкретного суб'єкта залежать від його правосвідомості [28, с. 242].

Коли мова ведеться про правосвідомість як фактор ефективного правозастосування, то мається на увазі як індивідуальна, так і колективна правосвідомість, що, з одного боку, пов'язана з колективною пам'яттю.

Визнання того, що правосвідомість суб'єктів правозастосування має вирішальний вплив на результат правозастосовної діяльності, наштовхує на думку про те, що зміни в колективній правосвідомості призводять до змін і в правозастосуванні. У цьому контексті особливої значущості набувають дослідження впливу сучасних цифрових технологій на правосвідомість, оскільки, науковці, які вивчають дану проблематику, стверджують, що під впливом діджиталізації суттєво змінюються психологічні та духовні параметри особи. Так, наприклад, І. Ломачинська та Б. Ломачинський влучно підмітили, що електронна

культура спричиняє багато комунікаційних і психологічних проблем. Ця культура невідома попереднім етапам розвитку цивілізації, змінює мислення людини, роблячи певні розумові функції практично непотрібними. Докорінно трансформується й природа прийняття рішень, оскільки у цифровому суспільстві суб'єкти спочатку здійснюють дію, а вже потім думають про її доцільність і моральність [17, с. 92–93].

Під впливом сучасних цифрових технологій формується так звана кліпова свідомість, яка базується на поверхневому сприйнятті фрагментів реальності [26, с. 17]. Як наслідок, люди втрачають навички аналізу текстів та комплексного розуміння існуючих проблем, що, беззаперечно, вважаються важливими аналітичними навичками та компетенціями, які необхідні для успішного застосування права. Таким чином, вплив цифрових технологій призводить до трансформації менталітету, духу й характеру мислення суб'єктів права і, в свою чергу, кардинально змінює аналіз нормативно-правового матеріалу в процесі правозастосування.

Розвиток сучасних цифрових технологій призвів до появи нових ефективних способів впливу на людську свідомість. З їхньою допомогою можна спонукати людей до певних дій, які вигідні тим, хто використовує такі технології. Як наслідок, правові знання суб'єктів права у цифровому середовищі неминуче стають об'єктом маніпуляцій. Крім того, формування цифрового середовища супроводжується широким і швидким поширенням нових систем цінностей. Під сильним тиском цієї системи та нового порядку соціальної комунікації правосвідомість вимушено змінюється. Як наслідок, змінюється і модель правового регулювання суспільних відносин, до якої обов'язково входить суб'єкт права.

3. Право і сучасні цифрові технології: поле взаємодії

У широкому розумінні суспільні відносини – це джерело права. Зміни в цих відносинах, зумовлені цифровізацією, неминуче впливають на всі параметри права, в тому числі на правозастосування. Аналізуючи це, необхідно мати на увазі, що вплив суспільних відносин на право – складний процес, у якому поряд із суспільством важливу роль відіграє держава. Тому даний процес передбачає складну взаємодію одночасно трьох елементів – держави, права та суспільства,

а інтенсивність цього процесу залежить від конкретного етапу розвитку останнього. По-перше, активне і широке впровадження та використання цифрових технологій змінює характер взаємодії в суспільстві. Мережева логіка взаємодії, спричинена діджиталізацією, надає суспільному розвитку гнучкості, якої він не мав раніше. Це дозволяє соціальним інститутам та процесам легко і швидко адаптуватися до нових реалій [2, р. 152]. Більше того, цифровізація впливає на людину як суб'єкта права, створюючи нові інформаційні простори. Під тиском постійного припливу величезних обсягів нової інформації та цифрових засобів її сприйняття і використання, люди перетворюються на «мережевих» індивідів [9, с. 52–54]. Це змінює структуру факторів, що впливають на юридичні рішення при застосуванні правових норм, і, відповідно, формується цілий світ поведінкових моделей, що оточують людей вдома, на роботі, програмуючи їхню діяльність у все більших масштабах.

Суб'єктами правозастосовної діяльності завжди є людина, яка виконує певну соціальну функцію. Однак у багатьох випадках людська природа неминуче призводить до ірраціональних мотивів для дій та прийняття рішень. Тобто, на прийняття правових рішень впливають не лише розум і логіка, а й релігія, магія та містика. Цифрова реальність не усуває ірраціональні елементи в поведінці суб'єктів права, а скоріш за все впливає на ці елементи, замінюючи один набір міфів, вірувань і ритуалів іншим. Діючи у сфері права, суб'єкти права також беруть участь в інших соціальних взаємодіях, виконують багато соціальних ролей і в цій якості зазнають впливу переконань, релігійних ідей та міфів, наявних у суспільстві. Отож, цифровізація сприяє появі нових міфів, ритуалів, ідей тощо, у тому числі пов'язаних з віртуальною реальністю, та їх широкому поширенню через соціальні мережі. Все це неминуче змінює погляди та системи переконань, які мотивують правову поведінку суб'єктів.

Цифрові технології, які змінюють навколишню дійсність і вносять стрімкий потік інформації в життя людини, часто викликають не лише адаптивну реакцію, очікувану від членів суспільства, але й протилежну – бажання захистити себе, свій розум і психологічне здоров'я від цих нових технологій. Загалом, стрімкий розвиток сучасного інформаційного суспільства підкреслює важливість повсякденного життя для

правового середовища. Так, люди хочуть захистити своє повсякденне життя і своє право жити так, як вони хочуть, незважаючи на швидкий потік інформації та цифрові спокуси: вони закріплюють себе в повсякденності, щоб уникнути занурення в незнайомий, штучно створений світ, який відхиляється від їхньої вродженої природи [2, р. 153]. Це бажання також може бути важливим фактором, що рухає суб'єктами права, особливо, якщо їм не вдається вписатися в нову цифрову реальність.

Важливим аспектом взаємодії права і суспільства є легітимність права, що варто розглядати не лише як систему норм, а й у більш широкому розумінні. Існує три стадії конструювання правової реальності, з яких створення норм через систему знаків – одна з них. До інших стадій конструювання правової реальності відносять створення ментального образу та реалізацію правових норм у повсякденній поведінці людей, переважно суб'єктів права, які мають повноваження застосовувати правові норми. Таким чином, право може вважатися легітимним лише тоді, коли і сама норма, і правові рішення, що ґрунтуються на ній, визнаються такими.

Легітимізація суспільства відбувається природним чином через прийняття інновацій, що продукуються правлячою елітою або референтною групою. Суспільство визнає нав'язані йому закони, погоджується їх дотримуватися і не чинить опір покаранню тих, хто їх порушує. Застосування правових законів природно визнається легітимним актом, який сприяє зміцненню існуючого правопорядку. По суті, легітимність права передбачає суспільну довіру до нього, в тому числі до його правових механізмів, тобто довіра (легітимність) – це стан правосвідомості та правопорядку, в якому визнаються правові інститути, що існують на даний момент [14, с. 24].

Довготривале існування інституції свідчить про її легітимність та надійність. До прикладу, як юридична особа, суди набувають легітимності завдяки своєму тривалому існуванню. Це пояснюється тим, що суспільство давно знайоме з цією інституцією і вважає суди природним елементом правової системи та гілкою державної влади. Разом з тим, довіра до права – невід'ємний аспект правової системи і включає в себе згоду щодо соціальної та функціональної значущості певного варіанту поведінку, а також його прийняття і встановлення [27].

Важливим, вважаємо, й включення довіри у механізми відтворення правової реальності.

Довіра до права передбачає очікування передбачуваної поведінки від суб'єктів права. У системах з прецедентним правом ступінь передбачуваності нормативно-правових актів набагато вищий. У світовому вимірі при розгляді аналогічних справ судова практика часто відрізняється, що, з одного боку, є результатом суддівського розсуду, однак з іншого – перешкоджає його легітимності.

Як вже згадувалося, правова система існує усередині суспільства і не може бути незалежною від нього. Оскільки правова система становить частину механізму, який відтворює право як важливий елемент конструювання соціальної реальності, тому цей механізм має історичний та соціокультурний контекст [2, р. 154]. Історичний контекст є більш стабільним і менш схильним до змін. Що стосується соціокультурного контексту, то він більш динамічний і схильний до впливу зовнішніх факторів. Сьогодні діджиталізація стає важливим фактором зміни соціокультурного контексту правозастосовної діяльності. Дійсно, нові цифрові технології формують контекст, який можна з повним правом назвати цифровим.

Цифровізація неминуче змінює стереотипи масової поведінки, що становить один з етапів та умов конструювання правової реальності. Дії, спрямовані на застосування правових норм, обов'язково ґрунтуються на існуючих правових традиціях, але водночас містять елемент інноваційності. Цифровізація зміщує акцент з традицій на інновації, тим самим підвищуючи рівень інноваційності у правовій сфері.

Однією з умов легітимності закону є дотримання належної правової процедури. Як справедливо зазначає О. М. Іванченко легітимний закон стає таким не тому, що він відповідає основним принципам справедливості, а тому, що він був прийнятий за допомогою справедливих, демократичних процедур [14, с. 29]. Для того, щоб закон був легітимним і справедливим, члени суспільства повинні мати довіру до: існуючих законодавчих процедур; осіб, які займаються законодавчою діяльністю; існуючого правового механізму; відповідних суб'єктів права.

Процедури прийняття та реалізації правових норм передбачають особливу дискурсивну комунікацію, яка допомагає суб'єктам права

долати суб'єктивні погляди та досягати усвідомленого консенсусу. Результат правозастосування залежить не лише від змісту норм, що застосовуються, а й від обраних правозастосовних процедур та здатності суб'єктів права досягати необхідного консенсусу, координуючи конкретні дії в рамках встановлених колективних правових цілей.

4. Цифрові права та цифрове право

Важливість процедури в праві вимагає особливої уваги до юридичної техніки, що складає основу процесуальних форм, характерних як для законодавства, так і для правозастосування. Однак наявність юридичної техніки та її правильне (усталене) використання не гарантує законного та обґрунтованого правозастосування. Практичне вираження (результат) будь-якої юридичної техніки залежить від суб'єкта, який її використовує. Тому навіть суворе дотримання правил юридичної техніки не гарантує захисту від помилок.

Юридичну техніку можна розглядати як спробу утримати діяльність суб'єктів права в «розумних» межах і мінімізувати ірраціональні елементи в цій діяльності. Разом з усталеними правовими процедурами, юридична техніка забезпечує передбачуваність правозастосування та певною мірою легітимізує його результати. В умовах цифровізації права юридична техніка суттєво змінюється. Більше того, її значення може змінитися в майбутньому, що пов'язано з існуванням цифрового права як форми права.

Цифрове право, як нова форма правового акту, що існує в електронній формі, становить гнучкий інструмент регулювання суспільних відносин. Його модель має ґрунтуватися на ефективному поєднанні загальних й обов'язкових правил поведінки та можливості адаптації до конкретних випадків і суб'єктів.

Будучи цифровим, це джерело права має бути інтерактивним, заснованим на механізмах зміни правових норм шляхом електронного краудсорсингу, тобто повинно мобілізувати людські ресурси за допомогою інформаційних технологій з метою вирішення завдань, що стоять перед бізнесом, державою і суспільством загалом [18, с. 507]. Тільки тоді нове право зможе успішно виконувати своє завдання з ефективного регулювання відносин, особливо у віртуальному просторі.

Хоча цифрове право здатне суттєво змінити уявлення про юридичну техніку, водночас, його впровадження може мати негативний вплив на легітимність закону і неминуче – на правозастосування. Однак найважливішим викликом, який має вирішити юриспруденція при впровадженні цифрового права, є практична реалізація його приписів.

Гнучкий та адаптивний характер цифрового права вимагає створення таких же гнучких механізмів й інструментів правозастосування. Ці механізми базуються на принципах саморегулювання, вибору сторонами авторитетних арбітрів та незалежного характеру їхньої діяльності. Вже сьогодні поява таких механізмів можлива за допомогою блокчейн-технологій. Як система розподілених даних, блокчейн, структура якого гарантує достовірність, дозволяє укладати смарт-контракти або ж «розумні» контракти. «Смарт-контракти» – інноваційна форма договорів, яка дозволяє двом або більше суб'єктам права укладати угоди будь-якого характеру без посередника і без фізичної присутності сторін. Використовуючи ІТ-протоколи, які працюють повністю автоматично, сторони самі можуть підтверджувати умови контракту, як тільки виникають певні, заздалегідь визначені, обставини, а, отже, виключається можливість невиконання зобов'язань однією зі сторін, передбачених договором. На практиці, на відміну від традиційних паперових контрактів, смарт-контракти складаються з ІТ-функцій, інтегрованих у програмне забезпечення, де умови контракту не записуються на папері, що зберігаються сторонами, а існують у вигляді коду, який виконується в мережі на основі блокчейну [19]. Загалом, перші кроки, зроблені в цьому напрямку учасниками суспільних відносин, свідчать про багатообіцяючі перспективи для смарт-контрактів відігравати важливу роль у системі застосування права, особливо в економічній сфері.

Інша сфера впливу цифрових технологій на правозастосування пов'язана з автоматизацією та алгоритмізацією сфери права. Впровадження цифрових технологій у правозастосовну діяльність передбачає використання роботів та штучного інтелекту, порушуючи питання правових алгоритмів. Ця проблема виникла задовго до того, як стали зрозумілими контури та можливості діджиталізації. Сьогодні науковцями активно пропонується і демонструється концепція постіндустріальної епохи, однією з головних рис якої є те, що інтуїтивне

мислення замінюється алгоритмами [8, с. 5–6]. Однак за своєю природою правозастосовна діяльність не завжди може проходити за чітким алгоритмом. Оскільки праву притаманна наявність прогалин, а кожна соціальна взаємодія є багатогранною, то, відповідно, допускаються різні, а іноді й неоднозначні оцінки. У цьому відношенні слушним зауваженням буде те, що будь-який припис, який міститься в законі або прецеденті, може бути успішно застосований у багатьох випадках, але рано чи пізно виникає ситуація, коли це правило стане невизначеним і їх застосування стане сумнівним. У таких випадках алгоритмізація правозастосування безсила, а таких випадків у практичній діяльності юристів чимало. Водночас, розвиток цифрових технологій зробив правову алгоритмізацію з прогнозуванням реальністю. У сучасному світі роботи вже складають проекти позовних заяв та інші юридичні документи. У деяких випадках роботи навіть виконують роль суддів і, відповідно, стають суб'єктами правозастосування. Такий досвід вже є в Дубаї, Бразилії, Китаї, Німеччині, США та Латвії, де юридична діяльність роботів врегульована на законодавчому рівні. З 2019 р. в Естонії розпочалися тестування робота-судді для вирішення спорів, що впливають із договірних відносин. Також аналогічні програми використовуються і в Сінгапурі та Франції [15, с. 9]. Без відповідних алгоритмів така діяльність була б неможливою. Необхідність спиратися на чинне законодавство в процесі правозастосування піднімає питання цифрових юридичних документів та їх інтерпретації.

Насамперед зауважимо, що такі тексти необхідно оцифровувати, оскільки машини можуть розуміти лише інформацію, що складається з двох цифр: «0» та «1». Таким чином, якщо раніше правові норми базувалися на буквенних символах, то необхідність алгоритмізації цих норм і переведення їх в електронну форму означає, що вони замінюються цифровими символами (цифрами). Це полегшує застосування права роботами, але може ускладнити традиційну правову діяльність людей – основних суб'єктів правозастосування, оскільки вони розпізнають у правових текстах буквенні, а не цифрові символи. Поява ж роботів як нового суб'єкта правозастосування може суттєво ускладнити правову діяльність людини.

5. Вплив технологій на правовідносини

Поява роботизованих правозастосовних систем порушує низку теоретичних, методологічних і практичних питань. По-перше, процес правозастосування не може бути повністю алгоритмізованим, оскільки писане право ніколи не містить всієї інформації, необхідної для вирішення конкретної справи чи ситуації. Тому неможливо повністю виключити з правозастосовного процесу людину, яка здатна інтерпретувати правові норми, заповнювати прогалини та адаптувати абстрактні норми до конкретних ситуацій. Звідси випливає необхідність належної організації такої взаємодії як «людино-робот» у юридичній діяльності, що передбачає поєднання алгоритмічного штучного інтелекту та творчої інтуїції.

По-друге, люди як суб'єкти правозастосовної діяльності мають особливий правовий статус і в деяких випадках несуть юридичну відповідальність за свої дії. Статус роботів як суб'єктів правозастосовної діяльності досі не визначений. Більше того, визначення цього статусу стикається з фундаментальною проблемою, оскільки призводить до наділення роботів спеціальною правосуб'єктністю.

Сьогодні вже існують законодавчі ініціативи, спрямовані на визнання зареєстрованих роботів-агентів суб'єктами цивільного права. Однак ці ініціативи наштовхуються, серед іншого, на раціональне заперечення. Так, роботи не мають психіки і до них неможливо застосувати поняття вини як психічного ставлення людини до своїх дій, а без вини не існує й деліктоздатності, яка є невід'ємною частиною правосуб'єктності. Тому питання притягнення роботів як правозастосовних органів наділених правосуб'єктністю до юридичної відповідальності, залишається спірним, відкритим і невирішеним [15, с. 12].

Сучасні дослідники справедливо наголошують на зростаючому потенціалі ситуацій, у яких роботи приймають рішення, які безпосередньо пов'язані із застосуванням права, впливають на виникнення конкретних прав та обов'язків у фізичних осіб. Такі ситуації стосуються не лише використання роботів в якості суддів, які приймають обов'язкові до виконання рішення щодо застосування правових норм у конкретних ситуаціях. Роботи також можуть приймати рішення про надання державних послуг та, наприклад, примусове списання коштів з рахунків громадян.

Цифровізація прямо та опосередковано зачіпає діяльність органів державної влади, впливає на їхні допоміжні параметри та сприяє підвищенню ефективності застосування права. Зокрема, полегшується організація адміністративної роботи в правозастосовних органах, підвищується ефективність діяльності у сфері кримінального судочинства, а також забезпечується вищий рівень прозорості та законності в діяльності правоохоронних органів. Хоча й по сьогодні існують думки, що штучний інтелект не здатен розібратися в нюансах судових справ, але експерименти вчених з університетів Лондона, Шеффілда та Пенсильванії зуміли спростувати цю критику. Так, як стверджує Н. В. Шишка, науковці-експериментатори попросили штучний інтелект проаналізувати тексти судових справ і, спираючись на певні алгоритми та шаблони, перевірити, чи відповідають вже прийняті на той момент рішення суддів Європейській конвенції з прав людини. Штучний інтелект проаналізував 584 справи, що стосувалися катувань, приниження гідності, права на справедливий суд, конфіденційності тощо і, відповідно, підрахував, що у 79 % випадків рішення суду було правильним [29, с. 144]. Однак, експеримент, проведений Університетським коледжем Лондона, виявив найвагоміший недолік використання штучного інтелекту для аналізу судових справ: нездатність зрозуміти фабулу справи, що розглядається. Ці результати поставили під сумнів повну заміну суддів роботами. Така ситуація триватиме до тих пір, поки не будуть розроблені алгоритми, які зможуть повністю враховувати факти, що містяться в матеріалах справ, поданих на розгляд [15, с. 9].

Очікується, що процес цифровізації базуватиметься на вищезгаданій нами технології блокчейн, яка вважається витребуваною з точки зору захисту даних від хакерських атак в умовах сьогодення.

Інший аспект досліджуваної проблеми полягає в тому, що цифрові технології, за умови їх правильного та активного використання, можуть полегшити ухвалення та виконання юридичних рішень. Автоматизація юридичних процедур і використання штучного інтелекту можуть зменшити потребу у «молодих» спеціалістах (як правило, з низькою заробітною платою), водночас, уможливають ухвалення більш обґрунтованих рішень, скоротивши час, необхідний для їх прийняття. Крім того, цифрові технології зможуть покращити доступ громадян до

правосуддя і, зрештою, призведуть до підвищення ефективності правозастосовної діяльності.

Цифрові технології також впливають на використання доказів у суді. Крім того, з'являються нові види доказів та методи їх фіксації. Цифрові (електронні) підписи стали дуже важливими в цивільному та арбітражному судочинстві, оскільки їх можна використовувати як доказ укладення різного роду правочинів. Також цивільно-правові договори складаються і підписуються з використанням електронно-обчислювальної техніки та цифрового (електронного) підпису. У даному випадку сторони договору можуть надати суду докази щодо спору, який виник з укладеного ними договору, засвідченого цифровим (електронним) підписом.

Беззаперечно й те, що роль нотаріату також змінюється разом з цифровізаційними процесами у сучасному світі. З одного боку, розширюється сфера нотаріальної діяльності через необхідність вчинення певних нотаріальних дій онлайн [16]. Так, наприклад, громадяни все частіше використовують нотаріальні контори для фіксації змісту веб-сайтів, а суди визнають такі нотаріальні записи доказами. З іншого боку, розвиток технології блокчейн може зробити діяльність нотаріусів взагалі непотрібною. Блокчейн може слугувати гарантією прав на цифрові транзакційні активи, включаючи інтелектуальну власність, також стане можливою передача прав на цінні папери та навіть нерухомість.

Загалом, сміливі прогнози свідчать про те, що в найближчі роки блокчейн може стати основою для обігу всіх активів, усуваючи необхідність нотаріального посвідчення, надаючи гарантії для транзакцій, що здійснюються через смарт-контракти. Відповідно, автоматично виконувані контракти можуть вирішити такі проблеми, як невиконання чи неналежне виконання зобов'язань, несплату, підробку договорів тощо. Більше того, вони можуть навіть усунути потребу в застосуванні самого закону, таким чином, значно зменшивши обсяг правозастосування.

Цифрова трансформація у світі неминуче створює протиріччя між чинним законодавством, у тому числі системою застосування права, та суспільними відносинами у сфері засобів масової інформації та контенту, які стрімко розвиваються. За таких обставин не варто споді-

ватися на вдосконалення правозастосовної діяльності з метою подальшого зміцнення верховенства права та підвищення правової культури населення.

Тому, визнаючи важливу роль правозастосовних органів у конструюванні соціальної реальності, слід зазначити, що це лише частина процесу конструювання, до того ж відносно консервативна. З огляду на необхідність удосконалення правозастосовних механізмів, неминучим буде й відставання від темпів розвитку сучасного цифрового суспільства. Що більше це відставання буде відчутним, то більшою буде ймовірність появи іншого позаправового регулятора, заснованого на цифрових технологіях, набагато гнучкішого, аніж закон. У результаті його появи закон залишиться та продовжуватиме відігравати важливу роль у формуванні суспільних відносин, однак його сила і сфера впливу можуть суттєво зменшитися.

6. Рекомендації

Суттєвою особливістю сучасного етапу впровадження інформаційних технологій є суворе дотримання конституційних прав громадян на інформацію та захист інформації про їхнє приватне життя (персональних даних). Велике значення має комп'ютеризація правоохоронних органів та суворе дотримання принципу законності у використанні технічних засобів та інформаційних технологій, особливо в оперативно-розшуковій діяльності.

Проблема інформаційної безпеки в даний час представляє найбільший інтерес як для правоохоронних органів, так і для судів. Це комплексне питання, яке потребує поєднання законодавчих, організаційних, програмних і технічних заходів, а відповідне законодавство потребує своєчасного й ефективного вдосконалення. Однак існує величезний дефіцит висококваліфікованих кадрів для впровадження інформаційних технологій та забезпечення інформаційної безпеки.

Враховуючи складність вищезазначених питань, вважаємо, що для їх вирішення необхідно здійснити наступні кроки:

1) розробити комплекс правових, методологічних, програмних і технологічних підходів до організації єдиної системи інформаційного забезпечення кожного правозастосовного органу;

2) створити єдину систему доступу до баз даних колективного використання криміналістичної, оперативно-розшукової, довідкової, слідчої та іншої інформації для кожного державного органу, що дасть їм можливість користуватися необхідними базами даних та здійснювати діяльність у запитуваних сферах;

3) забезпечити планомірний перехід на безпаперові технології збирання, обробки, зберігання, передачі та дослідження інформації;

4) покращити правове, організаційне й технічне забезпечення заходів щодо посилення захисту персональних даних та інформаційних режимів;

5) підвищити фінансування правоохоронних органів та судів для придбання високоякісного обладнання та сучасного програмного забезпечення;

6) посилити процес підготовки спеціалістів у сфері інформаційних технологій та інформаційної безпеки для ефективної діяльності правоохоронних органів та судів.

7. Висновки

Загалом, здійснене дослідження показує, що цифровізація – важливий фактор, який впливає на динаміку суспільних відносин, що, своєю чергою, відображається на характері та способі конструювання соціальної реальності. В умовах цифровізаційних процесів, правозастосовна діяльність як невід’ємна частина такого конструювання, неминує змінює багато своїх формальних і змістовних характеристик.

Отже, до основних напрямків впливу сучасних цифрових технологій на правову систему можна віднести наступні.

1. Суб’єкти правозастосування, які застосовують чинні правові норми, відіграють важливу роль у юридичній практиці, покладаючись на свою правосвідомість і перебуваючи під впливом різноманітних факторів. Цифровізація змінює мислення суб’єктів застосування права, впливаючи на їхню правосвідомість і неминує позначається на процесах і результатах правозастосування.

2. Цифрові технології також можуть суттєво змінити існуючі уявлення про юридичну техніку. Більше того, цифрове право, яке, як очікується, прийде на зміну традиційному праву, може взагалі усунути потребу в юридичній техніці.

3. Цифрові технології сприяють дедалі ширшому використанню алгоритмів, машинних текстів та штучного інтелекту в правовій сфері. Питання використання роботів під час провадження суддівської діяльності набуває практичного значення і, як наслідок, роботи набувають статусу суб'єктів правозастосування. Така ситуація породжує теоретико-правові дискусії щодо правосуб'єктності роботизованих машин і перспектив їхнього розвитку у сфері правозастосування.

4. Оцифрування впливає на допоміжні аспекти правозастосування, такі як існуючі юридичні процедури, типи та представлення судових доказів, а також характер і зміст нотаріальної діяльності.

5. Використання технології блокчейн та смарт-контрактів вже дозволило здійснювати певні юридичні дії та зобов'язання поза правовим полем, тобто спостерігається тенденція до витіснення права з певних видів суспільних відносин. У майбутньому цифрові технології можуть докорінно змінити значення права в системі регуляторів суспільних відносин, зменшивши роль правового регулювання, а отже, і значення правозастосування.

Список літератури:

1. Адамюк Д. І. Поняття технології: встановлення змісту та співвідношення з іншими суміжними поняттями. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 34–41. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Adamjuk.pdf> (дата звернення: 30.01.2025).

2. Baimuratov M., Kofman B., Bobrovnik D., Zytsyk S., Hrekul-Kovalyk T. The Law And Technology: A Study On The Impact Of Modern Digital Technologies On The Legal System And Its Regulation. *Lex Humana*. 2023. № 15 (4). P. 144–165. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2716/3622> (дата звернення: 30.01.2025).

3. Бакумов О. С. Реалізація концепту «держава у смартфоні» як напрям підвищення юридичної відповідальності держави в сучасній Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29). Т. 1. С. 15–22. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4\(29\).387](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4(29).387)

4. Балан С. Інформаційне суспільство як основа концепції інформаційної держави. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Вип. 54. С. 154–161. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.18>

5. Бебик В. М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації. *Інформація і право*. 2011. № 1 (1). С. 41–49. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1\(1\).271458](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1(1).271458)

6. Богом'я В., Гудзь А. Штучний інтелект: сучасний стан і перспективи застосування. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та*

оборони. 2023. № 46 (1). С. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2023-46-1-13-17>

7. Грекул-Ковалик Т. А., Максимюк О. Д. Особливості діджиталізації юридичної освіти. *Нове українське право*. 2023. № 2. С. 128–133. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.17>

8. Гриценко О. Економічні й соціокультурні зміни на межі епох: виклики постіндустріального суспільства. *Empirio*. 2024. № 1 (1). С. 4–10. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.4-10>

9. Гурова І. В. Мережеве суспільство як новітній глобальний проект розвитку людства. *Humanistic expertise as a strategy for developing the future culture : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. С. 43–64. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-3>

10. Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2009. 222 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001761> (дата звернення: 02.02.2025).

11. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів : матеріали наук.-практ. Семінару (Харків, 18 грудня 2019 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків. ХНУВС, 2019. 92 с. URL: https://univd.edu.ua/uk/dir/2269/-zastosuvannya_informatsiynykh_tekhnologiy_u_diyalnosti_pravookhoronnykh_organiv-_18122019_materialy_naukovo_pракtychnogo_seminaru (дата звернення: 02.02.2025).

12. Зубко Г. Шостий технологічний уклад: інфраструктурно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 218–229. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.38>

13. Зуєв В. М. Поняття технології у новітньому філософському дискурсі. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. Вип. 3. С. 29–35. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ba43f96b-96ed-4f5c-ab3f-6dbce0e90a1c/content> (дата звернення: 01.02.2025).

14. Іванченко О. М. Легітимність права як особливий процес визнання його справедливості з боку громадянського суспільства. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 23–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.3>

15. Кобко-Одарій В. С. Роль штучного інтелекту в судовій інтерпретації права. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.1>

16. Красноріг О. В. Інтеграція цифровізації у сфері нотаріату. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-01-08>

17. Ломачинська І., Ломачинський Б. Роль інформаційної культури у регулюванні соціальних інформаційних систем. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Вип. 29. С. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.12>

18. Майстренко О. В. Краудсорсинг: сутність, види, принципи та інструменти застосування. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 507–511. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/87.pdf (дата звернення: 01.02.2025).

19. Маліновський О. Блокчейн і смарт-контракти: нові горизонти для правників. *Юридична газета*. 2024. 28 червня. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/blokcheyn-i-smartkontrakti-novi-gorizonti-dlya-pravnikov.html> (дата звернення: 04.02.2025).

20. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. № 38 (1). С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007>

21. Масян А. Інформаційне суспільство та глобальні проблеми сучасності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. Т. 23. № 1. С. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.33270/01222302.44>

22. Myronova G. Digitalization of healthcare in Ukraine: legal support of public and private interests. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 3. Р. 40–47. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.05>

23. Наджафлі Е. Цифрова держава в контексті правової реформи в Україні: теоретико-правовий аспект. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 202–217. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.19>

24. Політанський В. С. Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: право*. 2017. Вип. 42. С. 16–22. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33280> (дата звернення: 31.01.2025).

25. Schuster C. Legal reform need not come first: Merit-based civil service management in law and practice. *Public Administration*. 2017. № 95 (3). Р. 571–588. DOI: <https://doi.org/10.1111/padm.12334>

26. Українець С. Я. Кліпова свідомість як антропокультурна матриця сучасності. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.02>

27. Viana A. Digital transformation in public administration: from e-government to digital government. *Revista Eurolatinoamericana De Derecho Administrativo*. 2021. Vol. 8. № 1. Р. 115–136. DOI: <https://doi.org/10.14409/redoeda.v8i1.103303>

28. Холоденко А. О. Правова свідомість працівника суду як соціально-правовий феномен. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 240–244. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.46>

29. Шишка Н. В. Штучний інтелект в українському правосудді: правові передумови запровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 143–145. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/35>

References:

1. Adamiuk D. I. (2015) Poniattia tekhnolohii: vstanovlennia zmistu ta spivvidnoshennia z inshymy sumizhnymy poniattiamy [The concept of technology: establishing the content and relationship with other related concepts]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and Innovative Society*, no. 1 (4), pp. 34–41. Available at: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Adamjuk.pdf> (accessed January 30, 2025). (in Ukrainian).

2. Baimuratov M., Kofman B., Bobrovnik D., Zysytsk S. & Hrekul-Kovalyuk T. (2023) The Law and Technology: *A Study on The Impact of Modern Digital Technologies on the Legal System and its Regulation*. *Lex Humana*, no. 15 (4), pp. 144–165. Available at: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2716/3622> (accessed January 31, 2025).

3. Bakumov O. S. (2019) Realizatsiia kontseptu «derzhava u smartfoni» yak napriam pidvyshchennia yurydychnoi vidpovidalnosti derzhavy v suchasni Ukraini [Implementation of the «state in a smartphone» concept as a direction of increasing the legal responsibility of the state in modern Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Prykarpattyia Legal Herald*, vol. 4 (29), no. 1, pp. 15–22. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.vli4\(29\).387](https://doi.org/10.32837/pyuv.vli4(29).387) (in Ukrainian).

4. Balan S. (2024) Informatsiine suspilstvo yak osnova kontseptsii informatsiinoi derzhavy [Information society as the basis of the information state concept]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politoh. Studii – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies*, vol. 54, pp. 154–161. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.18> (in Ukrainian).

5. Bebyk V. M. (2011) Hlobalne informatsiine suspilstvo: poniattia, struktura, komunikatsii [Global information society: concept, structure, communications]. *Informatsiia i pravo – Information and law*, no. 1 (1), pp. 41–49. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1\(1\).271458](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1(1).271458) (in Ukrainian).

6. Bohomia V., Hudz A. (2023) Shtuchnyi intelekt: suchasnyi stan i perspektyvy zastosuvannia [Artificial intelligence: current state and prospects of application]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony – Modern information technologies in the field of security and defense*, no. 46 (1), pp. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2023-46-1-13-17> (in Ukrainian).

7. Hrekul-Kovalyuk T. A., Maksymiuk O. D. (2023) Osoblyvosti didzhitalizatsii yurydychnoi osvity [Features of digitalization of legal education]. *Nove ukrainske pravo – New Ukrainian law*, no. 2, pp. 128–133. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.17> (in Ukrainian).

8. Hrytsenko O. (2024) Ekonomichni i sotsiokulturni zminy na mezhi epokh: vyklyky postindustrialnogo suspilstva [Economic and Socio-Cultural Changes at the Turn of the Century: Challenges of Post-Industrial Society]. *Empirio – Empirio*, no. 1 (1), pp. 4–10. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.4-10> (in Ukrainian).

9. Hurova I. V. (2022) Merezheve suspilstvo yak novitnii hlobalnyi projekt rozvytku liudstva [Network society as the newest global project of human development]. *Humanistic expertise as a strategy for developing the future culture: Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, pp. 43–64. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-3> (in Ukrainian).

10. Davydiuk O. M. (2009) Tekhnolohiia yak ob'ekt hospodarsko-pravovoho rehuliuвання [Technology as an object of economic and legal regulation] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.04. Kharkiv, 222 p. Available at: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001761> (accessed February 02, 2025). (in Ukrainian).

11. Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav (2019) Zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u diialnosti pravookhoronnykh orhaniv :

nauk.-prakt. seminar (Kharkiv, December 18, 2019). Kharkiv : KhNUVS, 92 p. Available at: https://univd.edu.ua/uk/dir/2269/-zastosuvannya_informatsiynykh_tekhnologiy_u_diyalnosti_pravookhoronnykh_organiv-18122019_materialy_naukovo_praktychnogo_seminaru (accessed February 02, 2025). (in Ukrainian).

12. Zubko H. (2019) Shostyi tekhnolohichniy ukklad: infrastruktorno-pravoviy aspekt [The Sixth Technological Order: Infrastructure and Legal Aspect]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, no. 11, pp. 218–229. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.38> (in Ukrainian).

13. Zuiev V. M. (2012) Poniattia tekhnolohii u novitnomu filosofskomu dyskursi [The concept of technology in the modern philosophical discourse]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofia. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy*, vol. 3, pp. 29–35. Available at: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ba43f96b-96ed-4f5c-ab3f-6dbce0e90a1c/content> (accessed February 01, 2025). (in Ukrainian).

14. Ivanchenko O. M. (2023) Lehitymnist prava yak osoblyvyi protses vyznannia yoho spravedlyvosti z boku hromadianskoho suspilstva [Legitimacy of Law as a Special Process of Recognition of its Justice by Civil Society]. *Kyivskyi chasopys prava – Kyiv Journal of Law*, no. 1, pp. 23–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.3> (in Ukrainian).

15. Kobko-Odarii V. S. (2023) Rol shtuchnoho intelektu v sudovii interpretatsii prava [The Role of Artificial Intelligence in Judicial Interpretation of Law]. *Kyivskyi chasopys prava – Kyiv Journal of Law*, no. 3, pp. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.1> (in Ukrainian).

16. Krasnohor O. V. (2024) Intehratsiia tsyfrovizatsii u sferi notariatu [Integration of digitalization in the field of notary]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of modern transformations. Series: Law, Public Administration and Management*, no. 12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-01-08> (in Ukrainian).

17. Lomachynska I., Lomachynskyi B. (2020) Rol informatsiinoi kultury u rehuliuванні sotsialnykh informatsiynykh system [The role of information culture in the regulation of social information systems]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoh. studii – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies*, vol. 29, pp. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.12> (in Ukrainian).

18. Maistrenko O. V. (2017) Kraudsorsynh: sutnist, vydy, pryntsypy ta instrumenty zastosuvannia [Crowdsourcing: the essence, types, principles and tools of application. Economy and society]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, no. 9, pp. 507–511. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/87.pdf (accessed February 01, 2025). (in Ukrainian).

19. Malinovskiy O. (2024) Blokchein i smart-kontrakty: novi horyzonty dlia pravnykiv [Blockchain and smart contracts: new horizons for lawyers]. *Yurydychna hazeta – Yurydychna Gazeta*. June 28. Available at: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/blokcheyn-i-smartkontrakty-novi-gorizonti-dlya-pravnykiv.html> (accessed February 04, 2025). (in Ukrainian).

20. Marienko M., Kovalenko V. (2023) Shtuchnyi intelekt ta vidkryta nauka v osviti [Artificial intelligence and open science in education]. *Fizyko-matematychna osvita – Physical and mathematical education*, no. 38 (1), pp. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007> (in Ukrainian).

21. Masian A. (2022) Informatsiine suspilstvo ta hlobalni problemy suchasnosti [Information society and global problems of our time]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law*, vol. 23, no. 1, pp. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.33270/01222302.44> (in Ukrainian).

22. Myronova G. (2022) Digitalization of healthcare in Ukraine: legal support of public and private interests. *Entrepreneurship, Economy and Law*, no. 3, pp. 40–47. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.05>

23. Nadzhafli E. (2022) Tsyfrova derzhava v konteksti pravovoi reformy v Ukraini: teoretyko-pravovyi aspekt [Digital State in the Context of Legal Reform in Ukraine: Theoretical and Legal Aspect]. *Pravo i bezpeka – Law and Security*, no. 2 (85), pp. 202–217. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.19> (in Ukrainian).

24. Polittanskyi V. S. (2017) Informatsiine suspilstvo v Ukraini: vid zarozhennia do sohoddennia [Information society in Ukraine: from the beginning to the present]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Seriya: pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, vol. 42, pp. 16–22. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33280> (accessed January 31, 2025). (in Ukrainian).

25. Schuster C. (2017) Legal reform need not come first: Merit-based civil service management in law and practice. *Public Administration*, no. 95 (3), pp. 571–588. DOI: <https://doi.org/10.1111/padm.12334>

26. Ukrainets S. Ya. (2023) Klipova svidomist yak antropokulturna matrytsia suchasnosti [Clip Consciousness as an Anthropocultural Matrix of Modernity]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law*, no. 1, pp. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.02> (in Ukrainian).

27. Viana A. (2021) Digital transformation in public administration: from e-government to digital government. *Revista Eurolatinoamericana De Derecho Administrativo*, vol. 8, no. 1, pp. 115–136. DOI: <https://doi.org/10.14409/reoeda.v8i1.103303>

28. Kholodenko A. O. (2023) Pravova svidomist pratsivnyka sudu yak sotsialno-pravovyi fenomen [Legal Consciousness of a Court Officer as a Socio-Legal Phenomenon]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law*, no. 4, pp. 240–244. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.46> (in Ukrainian).

29. Shyshka N. V. (2021) Shtuchnyi intelekt v ukrainskomu pravosuddi: pravovi peredumovy zaprovadzhennia [Artificial Intelligence in Ukrainian Justice: Legal Prerequisites for Implementation]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, no. 3, pp. 143–145. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/35> (in Ukrainian).